

Dobbeltkønnetheden i bronzealderens symbolverden

Nordeuropa var i bronzealderen et bonde-samfund. Det var samtidig et samfund med livlig handel og et samfund præget af magtfulde ledere, men overlevelsen var først og fremmest afhængig af landbruget, og af at høsten kom i hus.

Det er en nærliggende tanke, at kulten i høj grad har drejet sig om at sikre overlevelsen, og at den altså har været koncentreret om at få afgrøderne til at gro og om frugtbarhed i det hele taget.

Det er god gammeldags materialistisk tænkning, at den måde, man producerer på, betyder alverden for den måde, man opfatter verden på og altså også for de religiøse forestillinger. Så når bønder opfatter jorden som kvindelig og solen, regn og lyn som mandlige, hænger det netop sammen med måden, man skaffer sig føden på. For bonden har jorden været den livgivende og derfor kvindelig.

I en fanger- og jægerkultur som den grønlandske har synet på verden været grundlæggende anderledes, og solen opfattes f.eks. her som kvindelig.

Det er indlysende, at bronzealderens religiøse verden har været uendelig kompleks, men der er for mig at se ingen tvivl om, at *kernen* i den har været at sikre foreningen af det kvindelige og det mandlige som betingelsen for det nye liv, hvad enten det gælder døgnets, årets, menneskelivets eller tidsaldrenes cyklus. Samtidig er det også sandsynligt, at året cyklus har haft den største samfundsmæssige betydning, eftersom det har været et spørgsmål om overlevelse for hele befolkningen, at høsten lykkedes.

Det har med andre ord været afgørende, at jorden blev befrugtet, og at det kosmiske bryllup mellem himmel og jord, hieros gamos, kom i stand. På vore breddegrader har den mandlige part først og fremmest været solen, hvad helleristningerne jo også taler deres tydelige sprog om, selvom også regnen uden tvivl har været vigtig i tørkeperioder.

Lighedsmagien er et vigtigt middel, når det gælder om at påvirke naturkræfterne. Det vil sige, at man magisk forsøger at få tingene til at ske ved at gøre noget, der ligner det, man ønsker, skal ske: Man skaffer frugtbarhed ved selv at være frugtbar, regn ved at sprøjte med vand osv.

Enhver forening af det kvindelige og det mandlige har i kultiske sammenhænge kunnet repræsentere det kosmiske bryllup. Det har f.eks. kunnet ske ved, at lederen udfører brylluppet med en kvinde, der repræsenterer jorden, som det er sket i andre tilsvarende tidlige agerbrugskulturer. Men det har også kunnet ske symbolsk, som f.eks. ved *den første pløjning*.

På en helleristning fra Litsleby Utmark ved Tanum ser man en mand, der fører et plovspand (fig. 1).

Han bærer fuglemaske, og i sin ene hånd har han et træ – livstræet. Vedhænget bagud er et sværd og en rund figur, som er adskilt fra sværdet. Dette og den runde figur har tidligere været vist sammenhængende og tolket som en pose med såsæd. Nye undersøgelser dokumenterer, at der er tale om to figurer. Han er imponerende i sin mandighed med sit rejste lem, som han står foran de tre plovfurer, hvor den midterste slutter i en

1. Pløjescene fra Litsleby Utmark, Tanum. (Tanums Hällristningsmuseum)

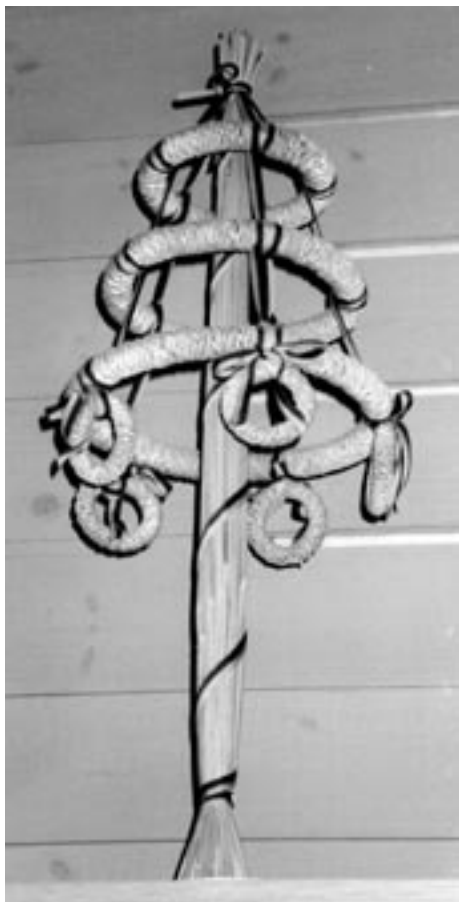
skålgrube. Skålgruber er en rund fordybning i stenfladen og opfattes almindeligvis som frugtbarhedstegn, hvilket jeg vender tilbage til.

Der er med andre ord ikke tvivl om, at det er et kultisk optrin, vi ser her, hvor plovmanden med det mandlige plovskær åbner jordens skød og gør den rede til at modtage den sæd, der gerne skulle vokse og trives. Pløjningen af forårets første plovfurer har helt op til nyere tid været en uhyre vigtig begivenhed, fordi det var her den frugtbarhed, der skulle give en rig høst, blev taget i ed. Selve pløjningen af jorden har indeholdt en klar seksuel symbolik, der kan være understreget af andre symbolske handlinger. Rejsning af majstang (fig. 2), som oprindeligt var en stang, om hvilken der var hængt en række hjul af løv og blomster – igen en symbolsk fremstilling af foreningen af det mandlige og det kvindelige – samt kåringen af majgreve og majbrud er eksempler. Der er ligeledes adskillige historier om, hvordan bonden tog konen med ud på marken og var sammen med hende dér: Forårsbrylluppet mellem to almindelige mennesker blev hermed – endnu – et billede på det store kosmiske bryllup.

I bronzealderen har *skibene* haft en kolossal betydning, både rent praktisk som transportmiddel, men også – og ikke mindst – i religionen. Ganske vist fandtes der veje og vogne i bronzealderen, men sammenlignet med skibene har deres betydning for transport og kommunikation været minimal. Skibene har været forbindelsesleddet mellem lande og/eller landsdele, og de har haft en kolossal samfundsmæssig nytteværdi og prestige. Det er ikke uden grund, at skibet har fået så vigtig en rolle i bronzealderens religiøse forestillinger.

Skibene nærmest vrimler på helleristningerne i Sydskandinavien, og dukker også op på bronzefundene fra perioden, ligesom de findes som stensætninger omkring begravelser.

Skibet har også i religionen fungeret som transportmiddel. Det har været skibet, der skulle transportere den døde til stedet for det nye liv, ligesom det har transporteret solen over nattens hav østpå til den nye dag. Med karnevals båden bliver det nye forår og hermed frugtbarheden bragt til landet. Karnevals båden, der har sit navn efter det latinske *carrus navalis*, som direkte oversat

2. Majstang, Vitlyckemuséet. (Berit Johnsen)

betyder skibsvognen, er blevet kørt over jorden for at bringe den grøde og grokraft. Det cykliske, hvor afslutningen samtidig er en ny begyndelse, har gennemsyret bronzealderens livsopfattelse. Tilværelsen har på alle planer været bestemt af den evige gentagelse - liv, død og genfødsel, og skibet er knyttet både til afslutningen og begyndelsen af cyklen, uanset om det er døgnets, årets eller menneskelivets cyklus, der drejer sig om. I forbindelse med den nye begyndelse får skibet en symbolsk betydning som det moderskød, der skal føde det nye¹. Det er velkendt, at skibe ofte har pigenaavne, selvom det ikke er konsekvent. Det forholder sig nemlig sådan, at skibet også kan opfattes

3. Kvinde, hvis køn er markeret med skålgrube, Fossum, Tanum. (Tanums Hällristningsmuseum)

som mandligt. Et af de kendte eksempler på et skib med et mandligt navn er Olav Tryggvasons Ormen hin Lange. Den mandlige symbolværdi hænger sammen med skibets evne til at kløve det moderlige hav, hvorved sejladsen kan blive et billede på den seksuelle forening af det mandlige og kvindelige. Skibet hører med andre ord til den lange række symboler, der er *dobbeltkønnede*. Det dobbeltkønnede dukker op igen og igen i bronzealderens forestillingsverden, med *skålgruben* som det allermest udbredte eksempel. Som nævnt opfattes det helt generelt som et frugtbarhedstegn, ofte forbundet med det kvindelige køn (fig. 3). Det findes imidlertid også i flere tilfælde som

4. Heste fra Torp nord for Hogdal. Fallos og skål sammenhængende er særdeles ualmindeligt, nærmest ikke forekommende. Derimod forekommer fälliske figurer med skåltegn mellem benene, og muligvis er der i et enkelt tilfælde også anbragt et skåltegn i umiddelbar forlængelse af fallos. (Berit Johnsen)

en markering af det mandlige køn (fig. 4), og er da også tolket som mandligt kønssymbol i tilfælde, hvor det findes omsluttet af en eller flere cirkler, som så i denne forbindelse repræsenterer det kvindelige² – helt tilsvarende majstangens symbolik. Dette frugtbarhedstegn har sin store kraft p.g.a. dets mangetydighed, men først og fremmest fordi det indeholder både et kvindeligt og mandligt aspekt.

Det samme gælder cirklen, der foruden det kvindelige ligeledes indeholder en klar mandlig symbolik i og med, at cirkelformen også kan symbolisere den mandlige sol, hvilket bl.a. ses i de mange afbildninger af solhesten.³

Det dobbeltkønnede kan også udtrykkes helt konkret. Dobbeltkønnetheden er især et træk, man ser ved frugtbarhedsguder, hvis fornemste opgave det jo er at sikre det nye liv. Et eksempel på en sådan dobbeltkønnet guddom er den skæggede gudinde, som man dyrkede på Cypern i yngre bronzealder.

Hvad angår den nordiske mytologi mener man, at frugtbarhedsguderne Njord og Nerthus samt Frøj og Freja oprindeligt har været dobbeltkønnede guddomme, der først senere er blevet delt i henholdsvis mandlige og kvindelige frugtbarhedsguder.⁴ For sidstnævnte pars vedkommende gælder det, at

Frøj er knyttet til solen gennem sin galt, Gyldenbørste, hvis gyldne børster gengiver solens stråler (fig. 5). Freya med tilnavnet Syr, der betyder soen, er tilsvarende knyttet til jorden.

William Heinesen har i sin novelle Grylen beskrevet en ældgammel fastelavnsskik, hvor en person klædt ud som Gryle bragte foråret til bygden. Denne skik blev praktiseret på Færøerne helt op til 1950'erne. Grylen beskrives netop som dobbeltkønnet: *Vældig er Grylens frodighed, opstandelse skal hun vække, uhørte ting skal hun bringe i skred, hun er ko og tyr, hoppe og hingst, hun er i pagt med det tågede rognvand på fiskebankerne og med det grønligt mørknende vandbjerg, der indhyller hvalerne under deres parring i den store fjernhed under himlen, hun kender sortheden, hvor ny og næ mødes og alt opstår af intet, hun er den iltre stribe af kim, når den som et stjernesked af evne tænder sig i syndflodsmørket og lader livet sejre over døden...*⁵

I denne udgave af det dobbeltkønnede, er der ikke bare tale om kraftfuldhed og selvtilstrækkelighed i og med, at der ikke er brug for nogen udefra. Der er derimod tale om en evne til at skabe nyt liv. I bronzealderens religion fungerer dobbeltkønnetheden, hvor det mandlige og kvindelige findes i en

5. Gyldenbørste.
(Lars Gabel)

permanent forening, som garanti for det nye liv, som en symbolsk fremstilling af det kosmiske bryllup.

I det sydvestlige England ligger Nordeuropas mest imponerende bronzealderanlæg, Stonehenge (fig. 6).

Det anlæg, man kan se i dag stammer fra ca. 1600 f.Kr., altså fra bronzealderen. I Stonehenge kan man finde en lang række af de symboler, man i lille format finder blandt helleristningerne. Et vigtigt træk ved arkitekturen er de to koncentriske cirkler, der

6. Stonehenge. (Berit Johnsen)

7. "Den knælende kvinde". Vitlycke, Tanum. (Bruun Jørgensen)

omslutter en dobbelt hestesko eller U-formet stensætning, hvis åbning vender mod nordøst.

Som nævnt er cirklen dobbeltkønnet, hvori mod U-formen først og fremmest kan opfattes som kvindelig. Det mest kendte eksempel på denne symbolik findes på ristningen fra Vitlycke (fig. 7). Hesteskoen i den knælende kvindes liv er tolket som symbol på hendes køn og det nye liv.⁶ Imidlertid består hesteskoen i Stonehenge af sten, og den inderste af høje falliske sten, hvorved der tilføjes et mandligt element. Som det gælder for de nævnte symboler blandt helleristningerne, gælder det for Stonehenge og andre cirkulære og U-formede stenmonumenter: Den symbolske forening af det mandlige og det kvindelige har til formål at sikre det kosmiske bryllup mellem himmel og jord – en symbolik der aktualiseres rituelt ved særlige lejligheder.

Hvad angår Stonehenge, er hele anlægget orienteret mod nordøst, hvor solen står op midsommerdagsmorgen. Det er altså sandsynligt, at de vigtigste ritualer har foregået på dette tidspunkt, hvor den mandlige sols kraft er på sit højeste. *Midsommerdagsmorgen kaster solen sine frugtbargørende*

stråler ind i hesteskoen, symbolet på jordens skød, og fuldbyrder én gang årligt det hellige bryllup mellem himmel og jord, så det nye liv sikres.

Berit Johnsen
www.beritjohnsen.dk

Litteratur:

Crumlin-Pedersen, Ole, 1995, Boat-burials at Slusegaard and the Interpretation of the Boat-grave Custom. In *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia*, edited by Crumlin-Pedersen, Ole and Munch Thye, Birgitte. Publications from the National Museum, Studies in Archaeology and History Vol. 1, København, p 87-99

Glob, P.V., 1969, *Helleristninger i Danmark*, Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter Bind VII

Heinesen, William, 1978, *Grylen og andre noveller*, udgivet af Inger M. Hansen, Dansk lærerforening, p 98-114

Johnsen, Berit, 2003, *Det kosmiske bryllup – en ny tolkning af helleristninger, Stonehenge og andre udtryk for bronzealderens kult*. Frydenlund Grafisk

Jørgensen, Ove Bruun, 1987, *Billeder og myter fra bronzealderen – træk af ældre bronzealders religion i nord*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, 20.

Kaul, Flemming, 1998, *Solhesten – på bronzer og sten*, Adoranten 1998

Kobylynski, Zbigniew, 1995, Ships, Society, Symbols and Archaeologists. In *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia*, edited by Crumlin-Pedersen, Ole and Munch Thye, Birgitte. Publications from the National Museum, Studies in Archaeology and History Vol. 1, København, p 9-19

Winbladh, Marie-Louise, 1995, *Den skäg-giga Gudinnan – forntida kulter på Cypern*. Fölagsband valentin förlag.

(Endnotes)

¹ Z. Kobylynski 1995, p 13

² P. V. Glob 1969, s. 170, hvor der henvises til Johan Ahlins tolkning.

³ F. Kaul 1998

⁴ O. Crumlin-Pedersen 1995, p 96

⁵ W. Heinesen 1978, s. 108

⁶ O. Bruun Jørgensen, s. 30